

ȘOMAJ — SĂRĂCIE : O RELAȚIE CAUZĂ — EFECT?

MIRELA ZECHERIU

1. Șomajul — o problemă a prezentului

Economia este, în condițiile de astăzi, un sistem mereu în schimbare de legături și procese, care parcă nu mai respectă vechile modele (cunoscute din practică sau definite teoretic), iar munca, cu întreaga sa sferă de cuprindere, este mai mult ca oricând, fiind legată în mod fundamental de om, un proces în continuă transformare. În acest context, în dezbaterele care au loc pe plan mondial este unanim acceptat faptul că ocuparea forței de muncă (resursă fundamentală a oricărei economii) a devenit pretutindeni o problemă critică¹.

Tranziția la o economie de piață — proces în plină desfășurare în România și care va mai dura, afectându-ne, cițiva ani, înseamnă, în principal, transformarea proprietății și a modului ei de gestionare, crearea și funcționarea acelor mecanisme care să stimuleze performanța în orice domeniu, în limitele impuse de regulile unei societăți democratice. În acest context marcat de fenomene contradictorii, cu ecouri atât pe plan intern, cât și internațional și pe fondul unei fragilități tot mai mari a raportului prețuri — venituri (salarii), se disting două procese pe cit de noi, pe atât de importante pentru societatea noastră : sărăcirea anumitor categorii de populație — fie ca urmare a transformărilor economice, fie pe fondul unei precarități materiale deja existente — și șomajul.

Tranziția la un nou sistem nu are loc, însă, numai în plan economic, politic sau social, ci și în planul mentalităților și al comportamentelor, mai ales economice și politice, iar în domeniul ocupării forței de muncă are loc o tranziție de la o concepție și un model care, deși la nivel macroeconomic s-a dovedit ineficient, oferea fiecărui individ stabilitatea și siguranța locului său de muncă (deci și a salariului său), la un alt model de ocupare și utilizare a forței de muncă, ce se dorește bazat pe performanță și competență, dar care, promovind principiul concurenței, ridică semne de întrebare pentru numeroase categorii de salariați.

Definiția internațională standard a șomajului, conform criteriilor și recomandărilor Biroului Internațional al Muncii, cuprinde următoarele categorii de persoane neocupate (șomeri) :

— persoane care, din diferite motive, au pierdut sau au renunțat la un loc de muncă salariat și caută un nou loc de muncă ;

¹ *La situation de l'emploi dans le monde*, Genève, B.I.T., 1988.

— persoane disponibile de a munci care nu au lucrat niciodată și sînt în căutarea unui loc de muncă — cei intrați pentru prima dată pe piața muncii (în general — tineri);

— persoane care și-au pierdut sau au renunțat la activitatea (statutul) anterior — lucrător independent, familial, patron — și caută pentru prima dată un loc de muncă salariat;

— persoane care revin pe piața muncii după o întrerupere voluntară a activității (în general — femei, după încheierea perioadei de inactivitate determinată de nașterea și creșterea copiilor).

Literatura de specialitate identifică mai multe tipuri de șomaj — șomaj de fricțiune, structural, conjunctural, ciclic, tehnologic, voluntar sau involuntar, keynesist sau clasic, precum și forme de ocupare situate la granița dintre ceea ce se înțelege în mod tradițional prin șomaj și ocupare (cu program întreg de lucru) : muncă cu program redus (cu timp parțial), munci precare, temporare, diferite stagii și forme de contracte destinate tinerilor sau celor care s-au apropiat de vârsta pensionării.

Lloyd C. Atkinson² definește șomajul de fricțiune ca fiind șomajul temporar ce apare urmare a anumitor fricțiuni în economie, cele mai importante fiind absența informațiilor complete pentru cei care oferă sau cumpără forța de muncă.

Șomajul de tip structural apare ca urmare a nepotrivirilor între natura locurilor de muncă și oferta de candidați la acestea. Printre cauzele acestui tip de șomaj identificăm : lipsa de educație și instruire, discriminări pe bază de sex, rasă, vîrstă ; chiar educarea și instruirea inadecvate pot constitui o astfel de sursă : prea mulți ingineri sau fizicieni la un moment dat pot da naștere la șomaj în rîndul acestor ocupații. Alți autori³ identifică drept surse și tehnologia, lipsa de sulețe a instituțiilor, proasta repartitie geografică, schimbările demografice, restructurarea capitalului și inaptitudinea față de muncă.

Șomajul ciclic apare atunci cînd este vorba de o lipsă generală de locuri de muncă, ceea ce se întîmplă pentru că economia produce la un potențial mai mic decît cel pe care îl are.

Jean - Marie Albertini⁴ le regroupează în trei mari tipuri :

— șomaj datorat insuficienței cererii, care se manifestă atunci cînd o întreprindere sau mai multe trebuie să-și reducă producția ca urmare a diminuării vinzărilor ; vorbim în acest caz de un șomaj de tip keynesist, care antrenează, la rîndul lui, o diminuare a veniturilor, deci a cererii ;

— șomaj datorat insuficienței producției : cererea există, poate chiar depăși oferta, dar întreprinderile nu vor sau nu pot să producă mai mult sau să angajeze noi persoane. Un astfel de șomaj există atunci cînd penuria anumitor bunuri (în special materii prime, energie) sau lipsa de echipament (utilaje) nu-i permit întreprinderii să producă mai mult ; vorbim în acest caz de șomaj tehnic, foarte cunoscut în țara noastră, datorat lipsei de materii prime sau de energie electrică (de exemplu, la sfîrșitul lunii martie 1991, conform unor statistici ale Ministerului Muncii și Protecției Sociale,

² Lloyd C. Atkinson, *Economics — the science of choice*, New York, 1982.

³ Peter E Hart, *Les divers types de chômage structural au Royaume-Uni*, în *Revue Internationale du Travail*, nr. 2/1990.

⁴ Jean-Marie Albertini, *Les rouges de l'économie nationale*, Paris, Edition ouvrières, 1988, p. 39—45.

se înregistrau 266439 persoane plătite cu 60% din salariu, în timp ce multe altele se găseau în concediu fără plată sau procentul de salariu primit era mai mic).

— șomaj datorat inadaptării muncii, având ca surse condiții proaste de muncă, salariul scăzut, lipsa de mobilitate geografică și profesională; vorbim, în principal, de un șomaj structural.

Șomajul existent la un moment dat într-o țară depinde în mod direct de întregul context internațional în care țara respectivă se plasează, de condițiile specifice sistemului și dezvoltării economico-sociale și este o combinație a diverselor forme de șomaj, de unde și dificultățile pe termen scurt, mediu și lung, la nivel macro și microeconomic de îmbunătățire a ocupării.

După cum apreciază unii specialiști⁵, în prezent în România ar coexista o mare parte din formele de necupare prezentate, la care se adaugă o amplă subocupare vizibilă și invizibilă. Considerăm că, în principal, sintem afectați de șomaj de tip structural, tehnic, keynesist și într-o măsură mai mică de un șomaj de fricțiune, totul pe fondul dat de criza economică pe care o parcurgem și de trecerea la un nou sistem de proprietate și de gestiune care, dorind să rentabilizeze sau să facă viabile întreprinderi supradimensionate, impune restructurarea și diminuarea personalului, ceea ce începe să se numească șomaj de tranziție. În ceea ce privește existența subocupării, două exemplificări sint relevante :

— în cazul subocupării vizibile, la nivelul anului 1989, circa 1/3 din fondul național de timp de muncă (exprimat în miliarde om — zile) rămânea nefolosită din motive ce țineau de caracterul sezonier al unor activități, de lipsa de materii prime, de deficiențe organizatorice și de disciplină a muncii⁶ ;

— subocuparea invizibilă înseamnă o subutilizare a aptitudinilor forței de muncă, o productivitate a muncii scăzută, un venit obținut scăzut ; în acest sens, într-un raport din anul 1988 al Biroului Internațional al Muncii⁷ se apreciază că, pe ansamblul țărilor est-europene, nivelul productivității muncii reprezenta 60% din cel al productivității țărilor Comunității Economice Europene.

Șomajul se definește, în plus, în raport cu sexul, vîrsta, pregătirea profesională și durata de cînd persoana respectivă și-a pierdut ultimul loc de muncă. Cei mai în vîrstă și femeile resimt cele mai mari dificultăți în a se reintegra pieței muncii, iar o perioadă lungă de șomaj constituie un handicap suplimentar. Tinerii șomeri găsesc mai ușor de lucru decît cei în vîrstă, dar este vorba de locuri de muncă cu durată limitată, mai ales în cazul tinerelor femei și în mod deosebit cînd este vorba de prima angajare. Iată cum putea fi descompusă o rată a șomajului de 9,5 % (cazul Franței anului 1989⁸) ;

— bărbații tineri (sub 25 de ani) erau șomeri în proporție de 13,5 % ;

⁵ C. Mecu, *O lucrare de cercetare asupra șomajului în România*, în *Muncă și progres social*, nr. 3/1990.

⁶ *Economie politică*, vol. I, Galați, Editura Porto-Franco, 1991, p. 438.

⁷ *La situation de l'emploi dans le monde*, Genève, B. I. T., 1988, p. 51, 75.

⁸ Brigitte Benoc, Thierry Lacroix, *Création d'emplois stables et nouveau recul du chômage en 1989*, în *Economie et statistique*, nr. 231/1990.

- femeile tinere (sub 25 de ani) — în proporție de 23,5%;
- persoanele de 50 de ani și peste — în proporție de 6—9%.

În țara noastră, Legea privind protecția socială a șomerilor și reintegrarea lor profesională (legea nr. 1/1991, modificată și completată) consideră că este șomeră persoana aptă de muncă ce nu poate fi încadrată din lipsă de locuri disponibile corespunzătoare pregătirii sale. Șomerul beneficiază, în condițiile legii, de ajutor de șomaj și alte forme de protecție socială, precum și de sprijin în vederea reintegrării sale profesionale prin calificare și recalificare. Condițiile respective se referă la obligativitatea înscrierii la Oficiul forței de muncă din localitatea de domiciliu sau reședință, la o stare a sănătății care să-i permită încadrarea în muncă, precum și la categoriile de persoane îndreptățite.

Ajutorul de șomaj se acordă pe o durată de cel mult 270 de zile calendaristice, perioada putînd fi prelungită în cazul freeventării unor cursuri de recalificare, după care persoanele în cauză urmează să beneficieze de „drepturi de ocrotiri sociale prevăzute de lege”. În perioada de primire a indemnizației de șomaj, șomerul beneficiază de alocația de stat pentru copii în aceleași condiții ca în perioada anterioară șomajului, precum și de asistență socială gratuită.

În ceea ce privește statistica șomajului în țara noastră, apar câteva dificultăți, legate fie de insuficienta aprofundare a unor aspecte, așa cum sînt ele reglementate prin lege (exemplu : revenirea asupra perioadei de acordare a indemnizației, inexistența, pînă în luna octombrie 1991 a unor specificații referitoare la evidențierea și situația celor care ies din plată), fie de slaba prelucrare a datelor culese prin fișele — cerere pentru un loc de muncă sau ajutor de șomaj. La data de 11 mai 1992, statistica indica un număr total de 549896 de șomeri și persoane aflate în căutarea unui loc de muncă, compus din :

- 356660 șomeri indemnizați;
- 120114 persoane rămase fără loc de muncă și care au depășit termenul de 270 de zile prevăzute de lege
- 73112 persoane aflate în evidența oficiilor forței de muncă și care nu au dreptul la plata indemnizației de șomaj.

Evoluția numărului de șomeri înscriși la oficiile forței de muncă, în perioada februarie 1991 — aprilie 1992 (cuprinzînd doar șomeri indemnizați și persoanele aflate în evidență) a fost următoarea (vezi și graficul nr. 1) :

Tabelul nr. 1

Luna	26 Febr. 1991	3 iunie 1991	2 sept. 1991	31 dec. 1991	13 aprilie 1992
Someri					
TOTAL	65569	161150	237777	337440	453121

Sursa : Tabel întocmit după datele din statisticile Ministerului Muncii și Protecției Sociale.

În cadrul acestora, ponderea cea mai importantă (cca. 62—65%) o reprezintă femeile, indiferent de categoria socio-profesională în care se încadrează.

Numărul total al persoanelor fără loc de muncă (neocupate) este, de fapt, mai mare decât cel al șomerilor aflați în evidențe, estimarea lui fiind dificil de făcut în acest moment. Această situație este intilnită și în alte țări (mai ales est-europene), cum este Ungaria : în martie 1989 numărul celor care cereau de lucru și erau înscrși la birourile de plasare era de aproximativ 20.000, iar cel al celor neînscrși de aproximativ 3 ori mai mare, iar numărul locurilor vacante de 68.000⁹).

Toate aceste fenomene prezentate succint pînă acum afectează în mod negativ atît ansamblul societății (în principal prin intermediul costurilor de producție, al competitivității produselor și al efortului pe care aceasta trebuie să-l facă pentru susținerea acestor categorii de persoane), cît, mai ales, pe fiecare individ și nucleul familial din care el face parte (atît în planul resurselor economice, cît și al celor psiho-comportamentale).

2. Implicații economico-sociale ale șomajului

Estimarea costului șomajului, la nivel societal, se face la trei niveluri :

— un cost financiar direct, dat de plata indemnizațiilor, a indemnizațiilor destinate celor care urmează cursuri de recalificare sau alte acțiuni de formare profesională, de costul așa-numitelor „lucrări de utilitate publică” (finanțate de bugetele centrale și locale) sau de costul stagiilor de inițiere în viața profesională destinate tinerilor fără lucru, ieșiți din diferite sisteme școlare ;

— un cost financiar indirect, aproximat de valoarea producției pierdute pentru întreaga colectivitate datorată existenței șomajului ; estimarea lui este, însă, arbitrară, căci presupune mai întii determinarea acelui nivel al șomajului care ar corespunde ocupării depline (în sensul ocupării unei părți cît mai mari din populația activă în condiții de eficiență macro și micro-economică), iar apoi estimarea aportului productiv al actualilor șomeri. Un astfel de cost, pur economic, era apreciat la aproximativ 400 miliarde dolari anual pe ansamblul țărilor O.C.D.E.¹⁰

— un cost social, dificil de apreciat cifric, reprezentat de deprecierea aptitudinilor fizice și psihice ale forței de muncă și tradus prin delinvență, insecuritate, boli, spitalizare, apatie și descurajare (disperare).

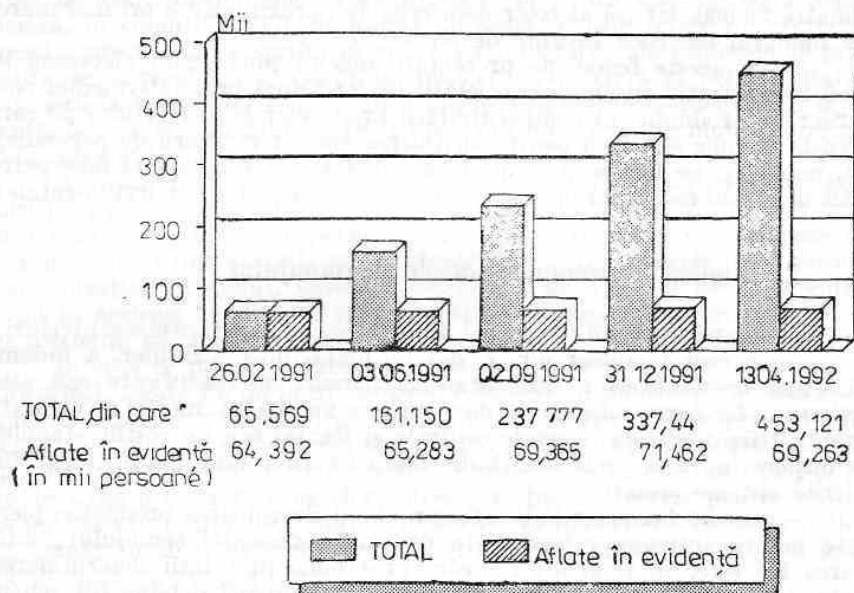
Din punctul de vedere al șomerului, în afara acestui sentiment de inutilitate și descurajare, efectul cel mai direct al pierderii locului de muncă — pentru majoritatea forței de muncă din țara noastră salariul constituind principala sursă de venit — îl reprezintă reducerea, uneori drastică, a veniturilor, cu afectarea nivelului de trai, a calității vieții în general (reducere privită mai ales prin prisma resurselor sale bănești).

Sărăcirea, scăderea nivelului de trai sub limita satisfacerii decente, în primul rînd a nevoilor fundamentale ale populației, dar nu numai, este o altă problemă latentă pe care tranziția economiei românești, conjugată cu profunza criză pe care o traversează, o transformă într-o problemă reală și cît se poate de gravă.

⁹ Csaba Halmos, *Les réformes politiques et économiques et la politique du travail en Hongrie*, în *Revue Internationale du Travail*, nr. 1/1990.

¹⁰ Ivan Bari, Ilie Șerbănescu, *Criza economică mondială și problemele tineretului*, București, Editura politică, 1985, p. 66.

Evoluția numărului de șomeri înregistrați la oficiile forței de muncă în perioada februarie 1991 - aprilie 1992

Experiența internațională, studiile efectuate în acest sens¹¹, arată că între existența unui șomer sau a mai multor persoane fără loc de muncă într-o familie și starea de sărăcie (căderea sub pragul de sărăcie, definit conform criteriilor fiecărei țări) există o legătură strinsă și directă, legată, bineînțeles, de întregul mediu economic în care ea se desfășoară. De altfel, ocuparea trebuia să fie o soluție a sărăciei, miezul politicii statului bunăstării începând cu ocuparea.

Referindu-ne la acest context economic care imprimă fiecărui fenomen o specificitate legată de resursele și stadiul dezvoltării, trebuie avute în vedere, atunci când se construiește o politică a ocupării (deci și a șomajului) în condițiile unei economii de piață, anumite corelații importante: creștere economică – inflație – șomaj. Șomajul, și în general gradul de ocupare a forței de muncă, a fost privit de economiști strins legat de

¹¹ J. A. Abraham-Frois, *L'économie politique*, Paris, Economica, 1988; Rachid Fondi, François Stankiewicz, *La lutte contre le chômage de longue durée ou l'émergence d'une politique autonome*, in *Problèmes économiques*, nr. 2058/1988; W. M. Theisen, *The right to work. Wage labor in a market economy*, Budapesta, 1991; Guy Standing, *La voie du traitement social du chômage : autre forme de bien-être social ou menace sur l'emploi?*, in *Revue Internationale du Travail*, nr. 6/1990; Olivier Marchand, M. A. Barrere – Maurisson, *Structures familiales et marches du travail dans les pays développés*, in *Economie et statistique*, nr. 235/1990; Nicolas Herpin, *La famille à l'épreuve du chômage*, in *Economie et statistique*, nr. 235/1990.

creșterea economică, în care s-a văzut soluția diminuării acestuia. Legătura dintre inflație și șomaj a constituit, de asemenea, obiectul unor intense preocupări. Dacă, inițial, A. W. Phillips pune în evidență o relație negativă, statistic semnificativă între rata de creștere a salariilor nominale (deci a prețurilor) și rata șomajului, avansându-se ideea unei opțiuni politice între reducerea șomajului sau a inflației, lucrări economice ulterioare, dar și confruntarea economiei mondiale cu fenomenul stagflației, au arătat că această relație este instabilă și că în anumite cazuri ea nu există, iar măsurile de politică economică ce vizează reducerea șomajului trebuie să aibă în vedere mult mai mulți factori¹². Într-o situație oarecum similară se află și România: prețurile bunurilor de consum au crescut de 7—10 ori (chiar mai mult la unele bunuri și servicii), rata șomajului evidențiată de statistici este de 4,8% (deși încă mică, ea este în continuă creștere), iar producția nu reușește să iasă din impas (deși guvernul și-a propus pentru acest an oprirea scăderii continue a producției și realizarea „creșterii zero”). Care trebuie să fie, în aceste condiții, acel nivel al șomajului corespunzător ocupării depline (în sensul definit anterior)? Definirea o dată enunțată în plan teoretic, devine indicator de măsură și obiectiv al strategiei politice. De exemplu, în SUA, imediat după cel de-al doilea război mondial, ocuparea deplină a însemnat că 2% din muncitorii erau șomeri, în anii '50 și '60 rata șomajului a fost ridicată la 3—4%, ajungându-se până la 6% în anii '80, aceste schimbări fiind determinate și de politica guvernului.

O altă problemă importantă pentru o economie de piață este relația dintre ocupare și salariu, în sensul garantării ocupării la un salariu suficient pentru a putea face nevoilor de bază, cel puțin. Sărăcii care aveau un loc de muncă au reprezentat o nouă și neașteptată problemă pentru societățile occidentale (și așa cum s-a arătat în studiile precedente — și în România). Ocuparea cu timp complet, chiar cu o politică a venitului (salariului) minim, nu a fost o soluție totală a sărăciei. Orshansky (1963)

¹² Dezbaterile vis-à-vis de acest subiect au fost ample. Paul Samuelson ajunge la concluzia că societatea are în continuare de ales între un anumit nivel de ocupare și o creștere moderată dar continuă a prețurilor, pe de o parte sau un nivel mai ridicat al șomajului și o stabilitate acceptabilă a prețurilor. Dimpotrivă, monetariștii consideră (și văd în instabilitatea acestei legături confirmarea ipotezei) că există o „rată naturală” a șomajului spre care, pe termen lung, economia tinde să revină, compatibilă cu orice nivel al inflației, iar împotriva acestui șomaj politica conjuncturală este ineficace pe termen mediu și lung și se traduce prin accelerare inflației. Alți economiști sînt de părere că relația inflație — șomaj există și se manifestă pe termen lung, dar nu are sens decît în măsura în care creșterea prețurilor este legată de folosirea tuturor factorilor de producție și nu numai a forței de muncă. Totuși la relația lui Phillips s-au referit, mai mult sau mai puțin implicit, planurile de stabilizare sau de austeritate puse în practică în diferite țări. Este destul de intuitiv de a susține că creșterea prețurilor provine, în cea mai mare parte, din creșterea costurilor salariale și că acestea cresc pentru că există un exces de cerere pe piața muncii.

În același timp, creșterea simultană a ratei șomajului și a ratei inflației a fost verificată în multe cazuri.

Anii recenți s-au caracterizat printr-o încetinire substanțială a creșterii prețurilor și foarte adesea prin creșterea considerabilă a șomajului. Dar multe elemente au influențat simultan rata inflației (scăderea prețului petrolului, fluctuații ale schimburilor și, mai ales, ale dolarului, politici de asanare și luptă împotriva inflației).

În cazul Franței, se pare că factorii principali ai diminuării inflației au fost diminuarea costurilor produselor importate și schimbarea în 1992 a modului de indexare a salariilor. (vezi J. A. Abraham-Frois, *L'économie politique*, Paris, Economica, 1988, pag. 520; *Economie politică*, vol. I, Galați, Editura Porto-Franco, 1991, pag. 444—446).

a găsit că în aproape 30% din familiile sărace din SUA capul familiei era angajat cu timp complet¹³.

Tot în această sferă a problematicii se înscrie și situația celor ocupați cu timp parțial — formă mai nouă de ocupare, care a luat amploare în țările dezvoltate, creînd dificultăți în ceea ce privește statistica celor angajați în acest mod, modalitatea de abordare a importanței și influenței ei asupra sferei muncii în ansamblu și situației concrete individuale etc. Sint numeroși aceia care critică munca cu timp parțial pentru că văd în aceasta o amenințare pentru munca cu timp complet, o formă precară a locului de muncă și o sursă de inegalitate în ceea ce privește tratamentul muncitorilor, în special. Pentru alții, care îi iau apărarea, este un mijloc eficace de a concilia nevoile și preferințele salariaților cu exigențele întreprinderilor, de a crea locuri de muncă și de a face servicii celor care au responsabilități familiale sau celor care sint aproape de pensionare, ca și altor categorii deosebite¹⁴.

Problema asigurării veniturilor necesare se pune, deci, cu atît mai multă gravitate în cazul șomerilor, în general. Dar și această categorie poate fi împărțită în subgrupe, în funcție de aspectele date de : momentul din ciclul de viață, pregătirea școlară și profesională, mediul de reședință, sex, dimensiunea și componența familiei din care face parte etc. Femeile șomere vor avea probleme aparte față de bărbați, tinerii față de cei mai în vîrstă, cei cu calificări înalte față de cei mai puțin calificați, cei care au o experiență mai îndelungată a șomajului față de cei recent excluși de pe piața muncii.

Avînd în vedere dezvoltarea preconizată a celorlalte surse de venit, decît cele provenite dintr-o muncă salariată — din proprietate, din activitate pe cont propriu, din dobinzi, din proprietate funciară, din diferite afaceri etc. —, legea privind protecția socială a șomerilor și reintegrarea lor profesională nu dă dreptul acestor categorii de populație la indemnizație de șomaj dacă veniturile obținute pe aceste căi depășesc jumătate din salariul minim pe economie (indexat). În celelalte cazuri, cuantumul indemnizației este stabilit pentru fiecare caz în parte în funcție fie de ultimul salariu tarifar avut din care s-a dedus impozitul prevăzut de lege corespunzător situației în care se află fiecare persoană, precum și de vechimea în muncă, fie de salariul de bază minim net pe economie, indexat. În acest din urmă caz, procentele folosite în calcule sint bine stabilite, dar care sint criteriile avute în vedere la stabilirea salariului minim, astfel încît acesta, respectiv ajutorul de șomaj, să fie stimulativ pentru muncă, acoperitor pentru nevoile fundamentale?

Alături de acordarea indemnizației de șomaj, o altă modalitate folosită în practica altor țări, legată de asigurarea unor venituri minime garan-

¹³ W. M. Theisen, *The right to work. Wage labor in a market economy*, Budapesta, 1991.

¹⁴ Conform unor aprecieri făcute de specialiști francezi, numai în țările industrializate cu economie de piață se înregistrau la nivelul anilor 1989—1990 peste 50 de milioane de muncitori cu timp parțial de muncă, iar în anumite țări aproape o jumătate din femeile active muncesc cu timp parțial.

Nu există o reglementare unitară a timpului de muncă parțial. În Marea Britanie intră în această categorie cei care lucrează sub 30 ore pe săptămînă. În Spania cei care lucrează pînă la 2/3 din programul legal de lucru, în Franța — pînă la 80% din timpul legal sau prevăzut în contractul de muncă ș.a.m.d.

tate, nu exclusiv pentru șomeri, este „impozitul negativ”¹⁵, reprezentînd un sistem de transfer de venituri în favoarea celor lipsiți și care, în același timp, dorește să încite persoanele asistate la o muncă suplimentară, decît la un venit mai mare.

Vom încerca în continuare să analizăm pe scurt cîteva cazuri (deoarecîndă teoretic, ulterior vom exemplifica cu date din cercetarea concretă privind sărăcia) de familii cuprinzînd un șomer, avînd în vedere legislația referitoare la acordarea ajutorului de șomaj, indexare, stabilirea salariului minim pe economie, comparînd două momente: octombrie 1991 și martie 1992, perioadă în care au intervenit importante modificări în registrul prețurilor și, ca urmare, al salariilor. Amintim că: salariul minim brut pe economie era în luna octombrie 1991 de 7000 lei, iar în luna martie 1992 de 9150 lei; comparațiile le vom face cu nivelele pragurilor de subsistență, calculate normativ și prezentate, după mărimea familiei și conform perioadei, anterior.

Ne-am oprit asupra a două momente considerate mai importante din viața profesională: debutul acesteia (la o vîrstă situată în jur de 20 de ani pentru cei care au absolvit o facultate) și întreruperea activității după 15 ani de muncă.

În cazul unui tînăr absolvent de învățămînt superior, ajutorul de șomaj reprezintă 70% din salariul minim pe economie brut indexat, din care s-a dedus impozitul prevăzut de lege, adică 4100 lei sau 3900 lei în luna octombrie, respectiv 5030 lei sau 5305 lei în luna martie, în funcție de faptul dacă are sau nu peste 25 ani. Dacă în octombrie venitul obținut din indemnizația de șomaj (în ipoteza că trăiește singur) depășea pragul de sărăcie (3450 lei pentru o persoană), în martie acesta nu mai reprezintă decît circa 77% din nivelul acestui prag. Situația se echilibrează, însă dacă șomerul respectiv este căsătorit, iar soțul său obține cel puțin salariu minim pe economie. Trebuie remarcat un fapt: dacă se compară indemnizația de șomaj primită în octombrie cu următorul nivel al pragului de sărăcie (nivel minim de trai în perioada de tranziție — de 5190 lei), atunci șomerul respectiv, chiar trăind singur, cade în grupa săracilor.

În cazul șomerului cu peste 15 ani vechime în muncă, el nu va putea primi, conform legii, mai puțin de 85% din salariul de bază minim pe țară net, indexat, deci 4710 lei în octombrie și 6100 lei în martie (dacă nu are copii). Observăm aceeași tendință de degradare a poziției materiale: de la o valoare a raportului indemnizație de șomaj — nivel prag sărăcie de 1,3 la o valoare de 0,93 (dacă trăiește singur). Dacă familia sa este formată din două sau chiar trei persoane (2 adulți + 1 copil) și soțul cîștigă la nivelul salariului minim net pe economie, atunci ea nu se va număra printre familiile sărace. Situația se schimbă pentru familiile monoparental și pentru cele cu doi și mai mulți copii: de la o perioadă la alta se înregistrează aceeași erodare a mărimii veniturilor în raport cu nevoile absolute necesare (de exemplu, în martie soțul șomerului ar trebui să cîștige, cel puțin 9400 lei net pentru a depăși pragul sărăciei, în timp ce în octombrie făcea față doar cu salariul minim pe economie).

¹⁵ Bogdan Iatan, *Impozitul negativ — soluție și necesitate*, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 1991.

Din aceste două exemple putem construi anumite ipoteze :

— pe măsură ce puterea de cumpărare a veniturilor scade (și în general situația economiei se înrăutățește), indiferent de mărimea și componența familiei în care șomerul este unul din susținători, situația materială, exprimată prin suma veniturilor, tinde să se înrăutățească ;

— o fragilitate mai mare prezintă familiile monoparentale, cele cu doi și mai mulți copii și cele în care șomerul nu primește indemnizația de șomaj. Deci, în afară de suma veniturilor dintr-o familie, sînt foarte importante raportul de dependență (numai persoane fără venit raportat la număr de persoane cu venit) și poziția pe care șomerul o are în familie.

3. Imaginea despre evoluția standardului de viață

În continuare dorim să prezentăm cîteva aspecte legate de modul în care sînt percepute de diferiți membrii ai unor familii care cuprind șomeri anumite schimbări petrecute în viața lor și a familiilor lor, mai ales în ceea ce privește standardul de viață, așa cum se desprind din cercetarea asupra sărăciei, din subșanționul format din astfel de familii (125 de cazuri). Încercăm să surprindem, în limita posibilității date de structură și de consemnarea răspunsurilor, influența unor factori cum sînt : poziția șomerului în gospodărie, numărul de luni de șomaj, numărul persoanelor fără loc de muncă.

Astfel, după gradul de rudenie a persoanei aflate în stare de șomaj față de capul gospodăriei (considerat, în principiu, ca fiind bărbatul cu venitul cel mai mare, eventual proprietarul locuinței), situația se prezenta astfel :

Tabelul nr. 2

Distribuția familiilor cu șomeri după gradul de rudenie a șomerului față de capul gospodăriei

	Gradul de rudenie						Total
	soțul (cap. gosp.)	soția	fiul, ficia	ginere, noră	frate soră	nepot	
Număr cazuri	31	29	59	3	2	1	125

Se observă că în aproape jumătate din cazuri este șomer unul din cei doi susținători ai familiei (soțul sau soția), că într-un număr egal de cazuri se află în această situație unul din copii, echilibrul material fiind periclitat cu atît mai mult cu cît importanța șomerului în gospodărie este mai mare, numărul de copii sau de persoane în întreținere este mai mare și cel al persoanelor care aduc venituri mai mic. Ideea este susținută de faptul că 9 dintre subiecții din cele 13 familii cu 2 sau 3 șomeri au declarat că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, în 7 cazuri dintre acestea fiind șomeri unul din soți sau unul din copii.

În ansamblul subșanționului analizat, o parte importantă — 70 de cazuri (adică 56%) — o reprezintă cei care au declarat că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, în 35 de cazuri dintre acestea fiind șomeri unul din cei doi susținători ai familiei iar în 30 de cazuri unul din copii.

De asemenea, 21 de persoane au declarat că fac față nevoilor cu mari eforturi, în principal datorită faptului că unul din copii este șomer (părinții câștigând, deci, suficient pentru a putea suplini venitul mai mic al acestuia).

Încercînd să aprofundăm analiza în ceea ce-i privește pe cei cărora veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar, observăm că avem, în principal :

- 4 cazuri de persoane singure care nu au nici un fel de venit ;
- 11 persoane care trăiesc singure, doar din indemnizația de șomaj ;
- 32 de persoane care fac parte din gospodării în care jumătate sau mai puțin de jumătate din membrii obțin venituri.

În același timp, dintre aceștia s-au declarat săraci 52 de persoane, iar din totalul eșantionului format din gospodării cu șomeri s-au declarat săraci 58%.

Considerăm importantă pentru studiul implicațiilor stării de șomaj asupra nivelului de trai al celor în cauză și luarea în considerare, atît cît ne permit informațiile obținute, a perioadei de cînd persoana respectivă nu are un loc de muncă (fie l-a pierdut, fie, la terminarea studiilor, nu a reușit să se angajeze). A fi șomer o lună sau două poate să nu afecteze atît de mult nivelul de trai, mai ales pentru familiile în care aduc venituri mai mulți membrii ai acesteia. Existau chiar cazuri, de exemplu în luna august, în care indemnizația de șomaj putea să ajungă aproape de nivelul salariului mediu net pe economie — 7500 lei. Dificultățile apar atunci cînd această stare de fapt se prelungește. Așa cum arată un studiu realizat în Franța¹⁶ asupra a 17000 de șomeri de lungă durată (peste un an), resursele gospodăriilor care cuprindeau un astfel de șomer erau formate, în principal (într-o proporție de 60%), din veniturile din muncă (salariul soțului) și din pensii, în timp ce indemnizațiile de șomaj nu reprezentau decît a cincea parte din aceste resurse, restul fiind reprezentat de alte transferuri sociale. Mai mult, absența indemnizației nu este sinonimă cu sărăcia (pentru că, de exemplu, alți membrii ai familiei ocupă un loc de muncă bine plătit), dar nici existența unei indemnizații nu apară întotdeauna de sărăcie.

Revenind la cercetarea noastră, atunci cînd fac aprecierea veniturilor sau a situației materiale a familiilor lor, se declară nemulțumiți sau chiar foarte nemulțumiți aproximativ 80% dintre subiecți, iar dintre aceștia jumătate (53%) fac parte din familii cu o experiență a șomajului de 6 luni și peste. Mai mult, între 80% și 100 % dintre acești subiecți (în funcție de durata perioadei de șomaj) consideră veniturile suficiente doar pentru asigurarea cel mult a strictului necesar.

Din punct de vedere al cheltuielilor unor asemenea familii, principalele costuri care ar putea fi afectate de creșterea perioadei de șomaj ar putea fi : cheltuielile pentru produse alimentare, pentru îmbrăcăminte — încălțăminte, pentru activități culturale — educative sau chiar cele pentru asigurarea educației copiilor — în sensul diminuării sumelor alocate — și, eventual, datoriile — în sensul creșterii lor. Dacă în ceea ce privește legătura : număr luni de șomaj — cheltuielile alimentare testul de semnificație infirmă într-o mare măsură ipoteza (ceea ce se poate observa pri-

¹⁶ Rachid Fondi, François Stankiewicz, *La lutte contre le chômage de longue durée ou l'émergence d'une politique autonome*, în *Problemes économiques*, nr. 2058/1988.

vind distribuția frecvențelor), nu același lucru se poate spune și despre legătura dintre perioada de șomaj și cheltuielile pentru îmbrăcăminte — încălțăminte, respectiv pentru activități cultural-educative. În primul rând, sînt foarte mulți aceia care au renunțat la asemenea cheltuieli — 45, respectiv 61 de persoane din 125; în al doilea rînd, într-un număr însemnat de cazuri (35%, respectiv 42%) sumele sînt modeste: pînă în 3000 lei pentru articole de îmbrăcăminte — încălțăminte și pînă la 500 lei pentru activități recreative. În general, se poate spune că această legătură invers proporțională există, dar ea trebuie verificată pe un eșantion mai mare și pentru perioade mai îndelungate.

În final, am căutat să vedem dacă aceste percepții defavorabile ale standardului de viață nu sînt doar rezultatul degradării generale a nivelului de trai și prin compararea sumei veniturilor realizate în aceste gospodării cu nivelurile pragurilor de sărăcie (ne-am referit prioritar la pragul de subzistență și la nivelul minim de tranziție). Astfel, din totalul celor 125 de familii (indiferent de mediul în care trăiesc, de numărul persoanelor ce le compun și de categoria socio-profesională în care se înscrie capul familiei), aproximativ 23% intră în categoria celor sărace, aflate sub nivelul pragului de subzistență. Dacă comparația se face cu nivelul minim de tranziție, atunci procentul se dublează — 51,2% familii ce cuprind șomeri sînt sărace.

Defalcînd rata sărăciei în rîndul familiilor de salariați ce conțin șomeri (din mediul urban și rural) după numărul de persoane în gospodărie, obținem următoarea distribuție (vezi și grafic nr. 2):

Tabelul nr. 3

Rata sărăciei în rîndul familiilor de salariați ce cuprind șomeri *

Nr. pers. în familie	Total familii cu șomeri	Familii sărace cu șomeri	Rata sărăciei (%)	Rata globală a sărăciei (%)
1	16	15	31,25	13,3
2	16	0	0	9,3
3	22	4	18,18	9,9
4	20	4	20,00	10,7
5	15	3	20,00	22,1
6 și peste	9	4	44,44	29,3
Total	98	20	23,40	10,7

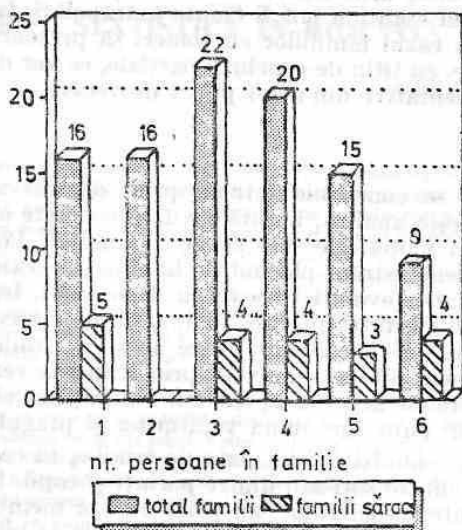
* Calculată după nivelul de subzistență.

În general, tendințele se păstrează, respectînd și raportul de 2 : 1 existent între rata sărăciei în familiile cu șomeri și rata sărăciei pe subeșantion salariați:

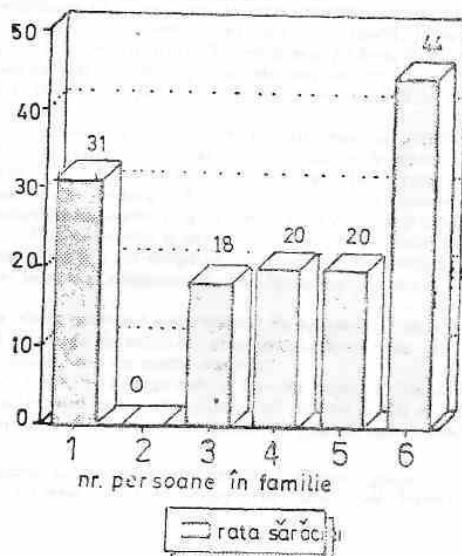
— sînt foarte afectate persoanele singure și familiile formate din cel puțin 4 persoane (se poate spune — familiile care au doi sau mai mulți copii);

— rate coborîte se înregistrează pentru familiile formate din două și trei persoane, așa cum am intuit din calculul făcut anterior (chiar dacă în cazul familiilor de două persoane situația pare puțin paradoxală, grupa

RATA SĂRĂCIEI ÎN RÎNDUL FAMILIILOR DE
SALARIAȚI CE CUPRIND SOMERI

rata sărăciei %

necuprinzînd familii monoparentale sau cele avute în vedere au și alte surse de venit).

Trebuie făcută, însă, următoarea remarcă: dacă pe baza informațiilor culese din întregul eșantion pot fi făcute extrapolarări la nivel național, noi ne limităm în cazul familiilor cu șomeri să prezentăm aspectele mai importante reieșite, cu titlu de concluzii parțiale, ce vor deveni ipoteze pentru cercetări reprezentative din acest punct de vedere.

*

Studiul de față se constituie într-un prim demers al institutului nostru în ceea ce privește analiza, bazată pe date concrete a fenomenului sărăciei și a uneia din ipoteticele sale cauze — șomajul. Pentru că, așa cum am încercat să demonstrăm plecînd de la situațiile existente în alte țări și de la specificitatea evoluției societății românești, legătura dintre ele se manifestă, cu intensități diferite, în funcție de aspectele concrete și de diferitele variabile ce o compun. Între acestea, scăderea nivelului de trai, reflectată în mod direct și imediat prin scăderea veniturilor, este o primă consecință ce reiese atît din aprecierile subiecților, cît și din compararea unor indicatori cum sînt suma veniturilor și pragul sărăciei.

În alt plan apar schimbări și în viața de familie, în ceea ce privește înțelegerea și relațiile dintre soți sau dintre părinți și copii, în ceea ce privește starea de sănătate a șomerului sau chiar a altor membri ai familiei, bugetul familiei și redistribuirea cheltuielilor, planurile de viitor sau încrederea în acest viitor. Iar aceste tensiuni cresc pe măsură ce perioada de șomaj se prelungește (peste un an), în general — ceea ce se numește șomaj de lungă durată), generînd stress, boală, insecuritate sau chiar delinvență.